

Зарубіжні авторські зібрання

фон

Леопольд

Захер-
Мазох

Венера
в хутрі

Харків
«ФОЛІО»
2020

ДОН ЖУАН ІЗ КОЛОМІЇ

Ми їхали з повітового міста Коломиї¹ на село. Був вечір, і була п'ятниця. Поляки кажуть: «П'ятниця завжди добра на початок», але мій кучер-німець, колоніст із Маріагільфа², вважав п'ятницю нещасливим днем, бо саме в п'ятницю помер наш Господь на хресті, започаткувавши тим християнство. Цього разу німець мав рацію, бо за пів години їзди від Коломиї нас зупинила селянська варта.

— Гов! Пашпорт!

Ми зупинилися. Але ж пашпорт! Мої папери, щоправда, були в порядку, та хто ж думав за мого шваба. Той сидів собі на передку так, ніби винайдення пашпорта було справою ще неблизького майбутнього, лускав батогом і закладав губку у свою куцу люльку. Міг бути й змовником! Його безсоромно вдоволене обличчя дратувало русинів-селян³. Пашпорта він не мав — правильно? — тож селяни знизали плечима — і це теж правильно.

¹ Повіт і повітове місто у східній Галичині. Назва міста «Коломия» походить від латинського слова *Colonia*. Нинішній повітовий центр, розташований на місці стародавнього римського міста (тут і далі — примітки автора; примітки перекладача зазначено окремо).

² Село німецьких (швабських) колоністів поблизу Коломиї.

³ Уся Східна Галичина, починаючи від Сяну, заселена здебільшого українцями чисельністю до трьох мільйонів мешканців, які належать до уніатської, греко-католицької церкви. Разом із населенням Південної Росії та козаками вони утворюють велику двадцятимільйонну націю, яка з-поміж усіх слов'янських племен вирізняється фізичною вродою, благородними рисами обличчя, духовними задатками, милозвучністю мови та багатством народної творчості.

— Змовник, — був висновок.

— Але ж, хлопці, подумайте!

— Даремно.

— Змовник!

Мій шваб йорзнув знічено на своєму передку й даремно спробував щось пояснити, калічачи русинську мову. Все надаремне. Селянська варта¹ знає свої обов'язки. Чи хтось зважився б запропонувати їй гроші? Тільки не я. Отож нас з усіма манатками запровадили до найближчого шинку, за якихось сто кроків від варті.

Здалеку начебто само собою щось зближувало. Це була прибита на кісся коса одного селянина, який вартував перед дверима шинку, а просто над димарем завис місяць і поглядав на селянина та його косу. Місяць заглядав через маленьке віконечко до шинку, шпурляючи досередини блищики, наче пригорщу срібних монет, наповнював сріблом калюжі, дражнячи скупого єврея. Я маю на увазі шинкаря, який стрів нас на порозі й свою нестримну радість перед такими поважними гостями висловлював монотонним вайканням.

Шинкар вийшов перевальцем, наче качка, поцілував мій правий рукав, залишивши на ньому масну пляму, а тоді — задля симетрії — і лівий, лаючи селян за те, що вони «такого пана», «такого пана» — годі йому було знайти якусь незвичайну ознаку в мені — «такого пана» арештували, такого цілком, цілком чорно-жовтого пана, пана, який з обличчя цілком чорно-жовтий, і душа якого цілком чорно-жовта, —

¹ Прагнення до самозахисту та самоврядування з давніх-давен вирізняло українців (південних русинів) з-поміж інших європейських народів. Це прагнення й спонукало демократичну селянську громаду Галичини (за зразком комуністичних і соціалістичних громад Росії) створити селянську варту, своєрідну національну гвардію, яку 1846 року офіційно визнав австрійський уряд і яка в кодексі законів була наділена такими самими правами застосування зброї, як і кайзерські війська та жандармерія. Зважаючи на те, що українці ворогували з поляками, служба безпеки на галицькій рівнині під час усіх польських революцій була довірена селянській варті, яка чудово виправдовувала довіру. Те саме відбувалося 1863 року, про події якого мовиться в нашій повісті.

він готовий присягнутися в цьому на торі! Шинкар сварився й поводився так, ніби селяни йому особисто завдали не знати якого зла.

Я ж тим часом полишив свого шваба біля коней — селяни пильнували його — і спрямував свою чорно-жовту душу до шинку, де вона простяглася собі на дерев'яній лаві попід великою піччю.

Швидко я знудився, бо друзяка Мошко¹ мав із біса роботи — подавав гостям горілку та останні плітки — і тільки зрідка вистрибував, наче блоха, з-за своєї широкої ляди до мого столу, присмоктувався mocno і намагався зав'язати освічену бесіду про політику та літературу.

Та все ж я нудився й роззирався довкола.

Тут усюди панував зеленкуватий колір мідної патини. Економно скручені ґноти газових ламп наповнювали шинок зеленавим світлом. Зелене мерехтіння на стінах, велика зелена квадратова піч, наче вкрита патиною, зелений мох проростав крізь каміння долівку Ізраїлю. Зелені денця чарок, справжня патина на маленьких мідних пугарчиках, з яких пили селяни; вони підходили до шинквасу й клали свої мідні монети. Зеленава пліснява вкривала сир, що його поставив переді мною Мошко. Мошкова жінка у жовтому шляфроку з великими кольору патини квітами сиділа за піччю й присипляла своє зеленаво-бліде маля. Зеленава патина на скрушеному обличчі єврея, зеленава патина довкола його маленьких неспокійних очиць, навколо його тонких, рухливих ніздрів, навколо його гірких, насмішкувато скривлених кутиків уст.

Бувають обличчя, які з часом вкриваються мідною патиною, бувають такі... Саме таким було воно і в мого єврея.

Шинквас стояв поміж мною та завсідниками шинку. Селяни, здебільшого місцеві, сиділи за довгим вузьким столом, вони стиха розмовляли, схилившись докупити своїми стрепіхатими, тоскно-зеленими головами. Один видався мені дяком. Він заправляв розмовою, мав перед собою велику чарку,

¹ Мошко — глузливе прізвисько єврея.

з якої — задля доконечного респекту — час від часу потягав, і читав щось решті присутніх із напівзотлілої зеленої русинської газети.

Усе це тихо, серйозно, гідно, а надворі варта співала якоїсь сумної пісні, звуки якої, здавалося, долинали з далекої далечі. Мов духи, вилітали ті звуки довкруг шинку, й скаржилися, і ніяк не важилися вплинути досередини, поміж людських шепотів.

Смуток просочувався крізь усі шпарини, як тлін; місячне світло й пісня. Моя нудьга теж перейшла у смуток, у той смуток, котрий так притаманний нам, українцям, в упокорення, у відчуття неминучості. І моя нудьга була такою самою неминучою, як сон і смерть.

Дяк саме дійшов у газеті до оголошень про померлих, народжених, про заручини, про розклад поїздів, коли раптом знадвору долинув лемент, ляскання батого, кінський тупіт і людські голоси.

Потім стало тихо.

Тоді почувся якийсь голос, що змішався з голосами вартових. То був сміхотливий чоловічий голос, у ньому вчувалася музика, зухвала, погірдлива музика, яка не сахнулася й не змовкла перед людьми у шинку. Вона лунала все ближче, аж доки прибулець став на порозі.

Я витягнув шию, але побачив тільки високу струнку по-стать, бо чоловік спинився на порозі шинку спиною до мене, весело перемовляючись із селянами.

— Але ж, друзяки! Зробіть мені ласку, хіба не впізнаєте мене? Хіба я схожий на емісара? Гляньте на мене! Хіба їдять державні урядовці четвериком коней по цісарських дорогах без пашпорта? Чи швендяє державний урядовець із люлькою в зубах, як я? Браття! Явіть мені ласку, будьте мудрі!

Тепер стало видно кілька селянських голів, і стільки ж рук, які чухали ці голови, що мало б означати: «Ласки ми тобі не виявимо, братчику!..»

— Не згодні? Та на Бога, де ваш розум!

— Так не буде.

— Та хіба ж я поляк? Чи ви хочете, може, щоб мої батьки перевернулися у своєму гробі на цвинтарі біля церкви у Чернівцях? Чи ж не воювали мої предки з Богданом Хмельницьким і козаками проти поляків? Тих битв не перелічити. Під Пилявцями, Корсунем, Батогом, під Жовтими Водами. Брали з ним в облогу Збараж, у якому були і поляки, лежали, стояли чи сиділи, не знаю, як кому того хотілося. Ну, на милість Божу, дайте мені проїхати.

— Ні.

— Навіть якщо мій предок разом із гетьманом Дорошенком брав в облогу Львів? Тоді, скажу я вам, голови польських магнатів були дешевші за груші, але... бувайте здорові й пропустіть мене.

— Ні.

— Ні! Справді, ні?

— Таки ні.

— Що ж добре. Дай Боже вам здоров'я!

Прибулець мужньо скорився долі, не ремствуєчи на більше. Він увійшов до шинку, — я все ще не бачив його обличчя, — кивнув євреєві, який знову по-качиному став упадати перед новим гостем, і сів за шинквас, спиною до мене.

Єврейка прислухалася, глянула на нього, поклала сонне маля на піч і підступила до шинквасу. Коли Мошко привів її до свого дому, певно, вона була красуня, — ладен дати на відсіч голову. Тепер усі риси на її обличчі очужили, загострилися. Біль, ганьба, ляпаси та батожані побої довго гуляли по спині її народу, аж доки в його очах з'явився оцей палко-зів'ялий, сумно-насмішливий, принижений і водночас жадібний помсти вираз. Єврейка зігнула свою струнку спину, її тонкі прозорі руки крутили горілчану мірку, її очі прикипіли до прибульця. Пристрасна, сповнена жадань душа проглядала з цих великих чорних жагучих очей, наче вампір із зотлілої труни людської натури, поглядом присмокталася до вродливого обличчя того чужинця.

То й справді був вродливий чоловік, він перехилився до неї через шинквас, наче місяць, але кинув на стіл справжні срібняки й зажадав пляшку вина.

— Вийди! — сказав єврей до жінки.

Вона зігнулася ще нижче й пішла із заплющеними очима, наче сновида. А Мошко зашепотів через стіл до мене: «То небезпечний чоловік, небезпечний чоловік», — і похитав своєю обачною голівкою з дрібними масними кучериками над чолом.

Його слова привернули увагу прибульця, він швидко обернувся, побачив мене, підвівся, зірвав із голови свою округлу баранячу шапку й дуже вишукано вибачився. Ми привіталися. Приязність і чоловіколюбність русинів так вкоренилася в їхній мові та звичаях, що годі й намагатися перевершити співрозмовника у витонченій манері вести розмову. Ми ж привіталися ще вишуканіше, ніж це зазвичай буває. Після того, як ми безліч разів запевнили один одного у своїй повній відданості та поприпадали один одному до стіп¹, «небезпечний чоловік» сів навпроти мене й попросив дозволу набити люльку. Курили селяни, курих дяк, врешті й піч курила, але він попросив, і я згодився «з чистого милосердя». Він натоптав свою довгу турецьку люльку.

— Ох ці селяни, — сказав він весело. — Але я добрий! Ну, скажіть самі, чи могли б ви прийняти мене з віддалі ста кроків за поляка?²

— Звичайно, ні.

— От бачите, любий брате! — вигукнув він у пориві непогамовної вдячності, — а спробуйте-но поговорити з ними. — Він витягнув із торби кресало, поклав на нього маленький шматочок губки й став викрешувати вогонь.

— А єврей назвав вас небезпечним чоловіком.

— Он як, — чоловік дивився на стіл поперед себе й усміхався. — Мошко гадає — щодо жінок. Бачили, як він відіслав геть свою жінку? Вони швидко спалахують.

¹ Українське та польське привітання.

² Ненависть, яка існує між українцями та поляками, найліпше можуть проілюструвати приказки. Польська: *Jak dluho świat światem, polak nie był i nie będzie rusinowi bratem* («Як довго існуватиме світ, поляк не був і не буде русинові братом»); українська: «Що лях, то враг».

Тут спалахнула й губка. Чоловік заклав її у люльку, й не-
вдовзі нас оповили сизі хмари диму. Він скромно потупив очі
й тільки посміхнувся.

Я ж, не кваплячись, розглядав його.

Був він, видно з усього, поміщиком: добре вбрання, та-
бакерка багато вишита, поведінка аристократична. З коло-
мийської околиці — в кожному разі з коломийського повіту,
бо єврей упізнав його. Русин — про це він одразу ж сказав,
та й не такий балакущий, щоби взяти його за поляка. Цей чо-
ловік міг подобатися жінкам. У ньому нічого не було від тієї
грубої сили, від тієї неприкритої незграбності, яку в інших
народів вважають мужністю, він був наскрізь просякнутий
шляхетністю, стрункий і вродливий, однак пружка енергія,
непереборна впертість промовляли в кожному його рухові.
Каштанове пряме волосся, трохи закучерявлена, коротко під-
стрижена борода кидали густу тінь на обвітрене аж до засма-
ги, проте витончене обличчя.

Він уже не був зеленим юнаком, проте мав веселі сині очі
хлопчика. Невгасима доброзичливість і любов до людей м'яко
прозирала з цього засмаглого обличчя, з темних борозенок,
які полишило на ньому життя.

Він підвівся й пройшовся по шинку. Широкі штани, за-
правлені у зморшкуваті жовті чоботи, попід широким розстіб-
нутим сердаком підперезаним крайкою, на голові — хутряна
шапка. Він нагадував тих старих і мудрих бояр, що радили раду
з Володимиром і Ярославом, ішли в походи з Ігорем і Романом.

Для жінок він міг таїти небезпеку, тут я євреєві охоче
вірю. Він ходив туди й сюди, усміхаючись, а я з цікавістю його
розглядав. З'явилася єврейка з вином, поставила пляшку на
стіл, а сама знову примостилася за піччю, не зводячи з мого
співрозмовника погляду. Мій боярин саме проходив повз
стіл, зиркнув на пляшку — і наче чогось чекав.

— Токай, — мовив він весело, — найкращий ерзац гарячої
жіночої крові.

Він потер долонею груди. Мені здалося, що й у нього щось
лежить на серці.

— У вас, напевно... — я боявся видатись неделікатним, але він сам жваво закінчив речення.

— Побачення? Маєте рацію!

Чоловік примружив очі, випустив із люльки густу хмару диму і кивнув головою.

— Побачення. І що за побачення! Мені щастить на жінок, розумієте? Незвичайно щастить. Пустіть мене в рай до святих жон і непорочних дів, і рай стане... борделем. Хай Бог простить мені цей гріх! Можете мені повірити.

— Охоче вірю.

— От бачите. Знаєте, кажуть: «Те, чого не скажеш своєму найкращому другові та своїй дружині, скажеш чужакові на битій дорозі». Відкоркуй, Мошку, вино й принеси дві чарки, а ви зробіть мені ласку, випийте зі мною токаю та послушайте про мої любовні походеньки, вишукані, незвичайні походеньки, найдивовижніші з усіх любовних походеньок, раритети, скажу я вам, як-от, наприклад, автограф Голіафа, даний філістерові, бо ж срібняки, за які Юда Іскаріот продав свого учителя, — зовсім не рідкість. Я — можете повірити мені на слово — так уже багато побачив по церквах Галичини та по Русі, що на правду, то був не такий уже й нездалий гендель. Агов, Мошку!..

Шинкар прибіг підстрибом, сплюнув кілька разів через плече, вийняв із кишені коркотяг, оббив із пляшки сургуч, здув крихти, а тоді взяв пляшку між свої худі коліна й, гучно крекчучи, витягнув корок. А на довершення ще раз подув на пляшку й налив золотистого токаю у дві найчистіші чарки, які тільки б могли знайтися в Ізраїлі. Боярин підняв свою чарку.

— За ваше здоров'я.

Він бажав мені щиро, одним махом вихилив чарку. Смакошем він не був, мав би довше смакувати вино, взяти на язик, потім на піднебіння. Єврей, зазираючи йому в очі, вкрадливо казав:

— Це честь мені, що пан благодійник знову завітав до мене у добромуде здоров'я. — Мошко на цих словах намагався

ЗМІСТ

ДОН ЖУАН ІЗ КОЛОМИЇ	3
ВЕНЕРА В ХУТРІ.	55
МІСЯЧНА НІЧ.	182